

EYÜP SIRTLARINDAN GÖRÜLEN İSTANBUL

Prof. Dr. Semavi EYİCE

1923'de İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Saint Louis ve Saint Joseph Fransız okullarında, ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladı. Almanya'da arkeoloji ve sanat tarihi okudu.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. "İstanbul Minareleri" tezi ile lisansını tamamladı. Sanat Tarihi Enstitüsü'ndeki asistanlığı 1952'ye kadar sürdü. Yurtiçinde yapılan bazı kazılara katıldı. "Side'nin Bizans Dönemine Ait Yapıları" konulu tezi ile doktorasını verdi.

Doçentliğini "İstanbul'da Son Devir Bizans Mimarlığı" tezi ile verdi. 1963 yılında Edebiyat Fakültesi'nde Bizans Sanatı Tarihi Kürsüsü'nü kurdu. "İlk Osmanlı Devri'nin Dini İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler" tezi ile profesör oldu. Yurtiçi ve dışında mesleki birçok araştırmalar yaptı. Ulusal ve uluslararası birçok bilimsel toplantıda tebliğ sundu. Türkçe ve yabancı dillerde olmak üzere 1000'i aşkın kitapta, makale, ansiklopedi maddesi ve araştırması basıldı. Anıtlar Yüksek Kurul Üyeliği yaptı. Bazı enstitülere olan üyeliği ise halen devam etmektedir. Fransa

Légion d'Honneur nişanına sahiptir. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümü başkanlığı ve öğretim üyeliğinden 1990'da emekli oldu. Evli olan Eyice 2 kız çocuğu babasıdır. Fransızca, Almanca ve İngilizce bilmektedir.

Bizans döneminde Eyüpsultan semti Kosmidion adıyla tanınmıştı. Burada Hıristiyan azizlerden, hekim asıllı olduğu kabul edilen Aziz Kosmas adına büyük bir manastır kurulmuş olduğundan yer onun adına izafeten Kosmidion olmuştu. İslamlara karşı savaşmak ve Kudüs'ü geri almak tasarısıyla batı ülkelerinde toplanan HAÇLI SEFERLERİ'nin ilki 1095 yılında yola çıktığında esas kuvvetler Eyüp sırtlarında konaklamıştı. Seferin idarecisi olan başkanları işte bu Aziz Kosmas Manastırı'nda konaklamışlar ve buradan bizansın başkentini görülebildiği kadarıyla tanımaya çalışmışlardı. Bu onlar için önemli bir hatıra idi. Çünkü o tarihlerin batısı için bizansın başkenti, aşılması imkansız güçlü surların koruduğu muhteşem ve çok zengin bir belde idi. Fetihden sonraki İstanbul'u ilk defa olarak güneyden Marmara kıyılarından gören yabancılar da şehrin adeta sihirli bir görünümü olduğunu yazmışlardır. Fakat İstanbul tepelerini taçlandıran büyük camileriyle en göz kamaştırıcı güzelliğini Galata Hasköy sırtlarından bakıldığında sağlıyordu. Yalnız bir batılı seyyah bir süre İstanbul'da yaşadıkdan sonra 19. yüzyılın ilk yıllarında buradan Edirnekapısı'ndan çıkarak ayrılmıştı. İstanbul hakkında yazdığı kitabında Eyüp'e hakim tepelerden dönüp İstanbul'a baktığında güneş ışıkları altında parıldayan kurşun kubbeleri bir daha göremeyeceğini hüznle seyrettiğini yazmıştır. Gerçekten bu açıdan İstanbul'un daha değişik ve daha ilgi çekici bir panoraması vardır. Biz bu yazımızda sadece Eyüpsultan semtinin kıyıya yakın yerleşim yerlerinden bakıldığında görülenlerin bir kısmını anlatmaya çalışacağız. Ve burada sınırlımız Ayvansaray'dan yukarıda Edirnekapısı

ve onun başında bulunan Mihrimah Sultan Camii olacaktır.

Bizans döneminin İstanbul'u güçlü bir sur tahkimatıyla batı topraklarından ayrılmıştı. İmparator II. Theodosius döneminde İstanbul'u Trakya'dan ayıran üç kademeli bir sura sahip olmuştu. Ancak şehrin kuzey batısında Blakhernai (Vlaherne) Mahallesi sur dışında kalmıştı. Ortaçağ tarihi boyunca şehri kuşatmaya gelen çeşitli kavimler ki bunlara barbar kavimler deniliyordu. Hiçbir vakit sur duvarlarını aşamamışlar. Fakat Blakhernai Mahallesi'ni kolayca tahrip ve yağmalamışlardı. Bu durum karşısında Bizans bu mahalleyi de surların içine almayı uygun görmüş ve üç kademeli tahkimattan daha değişik bir sisteme göre çok yüksek burçların koruduğu tek kat halindeki bir duvar ile bu bölge Haliç'e kadar çevril-

Resim1: Hüsrevpaşa Mescidi ve su terazisi Eyüp Beld. Arşivinden, 1996, Kazım Zaim

Resim2: Anemas Zindanı ve bitişik kuleler

Resim3: Savaklar Mescidi, Eyüp Beld. Arşivinden, 1996, Kazım Zaim

miştir. Eski Blakhernai sonra Türk döneminde Ayvansaray adı verilen mahalle işte bu yeni tahkimatin arka tarafında kalmıştır. Eyüp'ten bakıldığında bugün görülen Haliç'e yakın kısımdaki kule ve duvarlar işte bu sonradan yapılan ekleme kısımlardır. Yaklaşık 415 tarihlerine doğru yapılan Theodosius duvarları Tekfur Sarayı'nın az ötesinde kesilmekte ve bir çıkıntı teşkil eden yeni tahkimat aşağıya doğru uzanmaktadır. Bu bölgede Bizans döneminde 11. yüzyıldan itibaren imparatorluk sarayı kurulmaya başlanmıştır. İmparatorların yüzyıllar boyunca devamlı büyüterek çeşitli binalarla zenginleştirdikleri ve hipodromdan Marmara'ya kadar uzanan sahada adeta şehir içinde bir şehir teşkil eden Büyük Saray denilen kompleks terkedilmiş ve imparatorlar bu şehrin kuzeybatı köşesindeki Blakhernai Sarayı'nı tercih eder olmuşlardır. Terkedilen eski Büyük Saray yıkılmaya başlamış ve hatta birçok mimari parçaları yapılmakta olan veyahut ihya edilmesi gereken çeşitli binalar da tekrar

kullanılmıştır. Bu değişikliğin sebebinin ne olduğu bilinmez fakat şu varki 11-12. yüzyıllardan itibaren artık Bizans imparatorluk makamı Eyüp karşı-sındaki bu bölgede bulunmaktadır. Fetihten sonra bu saraylardan görünürde bir şey kalmamıştır. Tek istisna Edirnekapısı'ndan biraz kuzeye çıkıldığında yükselen ve sur duvarına hemen hemen bitişik olan Tekfur Sarayı denilen pavyondur. Tekfur adı bilindiği gibi Bizans hükümdarlarına ve yerel idarecilerle türklerin verdikleri ünvanıdır. Bu Tekfur Sarayı denilen yapı ki bugün Eyüp sırtlarından da görülebilmektedir. İkinci Bizans imparatorluk sarayının ayakta kalmış bir pavyonudur. Bu

Resim4: Yavedud Camii

Resim5: Hatice Sultan sebili

yapıyı tarihleme hususunda çeşitli görüşler ileri sürülür. Değişik hipotezler yaratılır. Bizim düşüncemize göre bu bina Komnenos sülalesinin önemli hükümdarlarından biri olan I. Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından yaptırılmıştır. Bir Bizans kaynağı onun burada "şehre, denize ve arkadaki araziye hakim bir yerde" bir saray binası inşa ettirdiğini bildirir. Tarihi İstanbul'un en yüksek rakımlı bölgesinde bulunan Tekfur Sarayı'nın bu tarife çok uygun bir bina olduğu açıkça belirlidir. Buradan bütün şehre deniz denilen Haliç'i ve arkadan ufka kadar uzanan Trakya arazisini görmek mümkündür. Dikdörtgen biçiminde bir planı olan, en altta kagir kubbeli tonozlarla örtülü ve önünde bir açık avlu uzanan bir zemin katının üstünde ahşap döşemeli iki kat bulunuyordu. Bol pencereleri ile aydınlanan bu katların en üsttekinin Haliç'e bakan tarafında bir balkonun bulunduğu da izlerden anlaşılır. Ayrıca bu katın şehre bakan cephesinde içine ancak bir kişinin girebileceği cumba şeklinde küçük bir ibadet yerinin kalıntısı da dikkati çeker. Üstü aslında ahşap bir çatıyla örtülü olan binanın dış cepheleri çok zengin bir taş ve tuğlalardan yapılan bezeme ile kaplanmıştır. Bunların arasında süs çömlüklerinin de varlığı dikkati çeker. Bu pavilyonun tek başına ol-

Resim6: Yavedud Türbesi

madığı da anlaşılmaktadır. Nitekim önündeki avlunun kuzeybatı köşesinde sur duvarı üzerinde sıralanan bir sıra pencere bunların arkasında da bir pavilyonun bulunduğunu açıkça belli eder. Ancak bu ikinci yapı Tekfur Sarayı adı verilen kadar yüksek değildir. Bir vakitler bu duvar parçasındaki pencerelerden birinin alınlığında son dönem Bizans imparatorlarının alameti olan bir haçin dört kolu arasında dört B harfinden oluşan bir arma bulunuyordu. 19. yüzyılda çevredeki rumlar tarafından bu arma yerinden sökülerek surların iç tarafındaki Panaghia Kilisesi'ne götürülmüştür. Blakhernai saraylarının mahsen halindeki geniş ölçülere kadar yayılan kalıntıları bugün Eğrikapı semtinin binalarının altında uzanmaktadır. Fakat önemli bir parça sur duvarına komşu olarak hala durmaktadır. Bu da Anemas zindanı denilen kalıntıdır. Bu-

Resim7: Tekfur sarayı

Resim8: Maktul
Mustafa Paşa
Külliyesi ve Medrese-
Şardavandan bir
kesit, Eyüp Beld.
Arşivinden, 1996,
Kazım Zaim

raya Anemas adı da 11. yüzyıl sonlarında cereyan etmiş olan bir olay ile ilgili bir kişiden dolayıdır. İslam ve Arap hakimiyetine girmiş olan Girit adası bizanslılar tarafından tekrar geri alındığında esir olan son muhafız hristiyanlığa geçerek Bizans hizmetine girmiştir. İşte bunun soyundan gelen arap asıllı bizanslı bir genç olan Anemas imparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) döneminde imparatora karşı bir ayaklanmaya katılmış fakat hiçbir girişimde daha bulunamadan bir ihbar so-

nunda bütün suikastçılarla birlikte yakalanmıştır. İmparator Aleksios'un kızı Anna Komnena'nın yazdığına göre Anemas'ın gözlerine kızgın demirle mil çekilerek cezalandırılması kararlaştırıldığında herhalde genç prenses bu yakışıklı delikanlıya hissi bir takım düşüncelerle acımış ve annesine koşarak babası imparatoru bu karardan geri çevirmesi için ricacı yapmıştır. Bunun neticesinde gözleri kurtulan Anemas bir zindana kapatılmış ve bir süre burada kalmıştır. Dolayısıyla da bu mahsenler onun adını almıştır. Bu kalıntı sur duvarı ile içerdeki ikinci bir duvar arasında uzanan taş kemerli tonozlu bölümlerden oluşan ve arazi burada meyilli olduğundan hayli yükseğe kadar çıkan bir mahsendir. Anlaşıldığına göre Blakhernai saraylarının bir kısmının alt yapısıdır. Bu ve son Bizans döneminde zindan olarak kullanılmış olması da kuvvetle muhtemeldir. 14. yüzyılın ilk yarısı içlerinde iktidar kavgası içinde çalkalanan bizans imparatorluğunda entirikalarıyla büyük bir servet sahibi

Resim9: İvaz
Efendi Camii

Resim10: Ayvansaray dışında surların önünde bir sokak

olan ve kendisine karşı çıkanları da zindanlara kapatmak suretiyle cezalandıran İoannes Apokaukos'un gazabına uğrayanların kapatıldıkları yer burası olabilir ve kaynaklardan bilindiğine göre de bu güçlü entrikacı kapattığı kişileri görmek üzere girdiği zindanda onlar tarafından linç edilmek suretiyle öldürülmüştür. Bu kanlı olayın yerinin burası olması kuvvetle muhtemeldir. Eyüp'ten bakıldığında bugün bu Anemas zindanı denilen yerin dış duvarının mazgalları fark edilir. 16. yüzyılda buranın üstünün bir teras halinde olduğu ve hatta burada ağaçlar olduğu da bir resimde görülmektedir. Bu zindan olarak kabul edilen alt yapının Eyüp'e bakan köşesinde ise dışarıya taşkın birbirine bitişik iki burç bulunmaktadır. Bunlara da birtakım isimler verilir. Bunların ne dereceye kadar gerçek olduklarına inanmak biraz zordur. Ancak şunu belirtmek yerinde olur ki bu burçlardan bir tanesinin en üst katında buradaki Blakhernai sarayının bir bölümü olarak kullanılmıştır. Eski sütun gövdelerinden oluşan bir dizi konsolun ka-

lınması Eyüp tepelerine bakan cephesinde bir vakitler bir balkonun bulunduğunu açık surette gösterir. Bu burçların ve zindanın hemen arkasında ise 16. yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olan ve Türk mimarlık tarihine çok değişik bir takım uygulamalara sahip olduğu için özel bir yer alması gereken İvaz Efendi Camii bulunmaktadır.

Tek kat halindeki sur duvarı Anemas zindanlarından doğru aşağı inmekte ve burada küçük bir iç kale şeklinde oluşmuş olan bir düğüm noktasına ulaşmaktadır. Haliç kıyısına kadar inen bu küçük iç kalenin içinde bir sahabe türbesinden başka oldukça kalabalık bir hazire de vardır. Bu küçük iç kalenin hemen şehir tarafında evelce

Resim11:
Edirnekapısı'nda
n Ayvansaray'a
doğru surlar

Resim12: Maktul
Mustafa Paşa
Mescidi
(Restorasyon önce-
si), Eyüp Beld.
Arşivinden, 1996,
Kazım Zaim

basit planlı bir Bizans şapeli bulunuyordu. Sağlam bir dayanak olmaksızın Aya Thekla kilisesi olarak adlandırılan bu yapı fetihten sonra Toklu İbrahim Dede adıyla mescide çevrilmiş ve 1920'li yıllara kadar kullanılmıştır. Bu tarihten az sonra yanında dar bir aralık halinde olan geçit yolu genişletmek bahanesiyle 1928'de yarısı yıktırılmıştır. Mihrap duvarının bir parçası ile güney duvarı duran yüzeyleri Bizans freskolarıyla süslü olan bu tarihi duvar maalesef 1970'e doğru yerlerine evler yapılmak üzere yok edilmiştir. Az ötesinde ise gerçek Aya Thekla Kilisesi olması muhtemel ikinci bir Bizans dini yapısı daha bulunmaktadır. Fetihden sonra

Atik Mustafa Paşa Camii adıyla islam ibadetine tahsis edilen bu bina türk devrinde önemli bazı değişikliklere uğramış olmasına ve hatta kubbesinin tamamen değişmesine rağmen hala günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Mihrabın yanındaki bir hücrede sahabeden Cabir türbesi olarak adlandırılmış ve öylece döşendiğinden buraya Cabir Camii de denir.

Bu bölgenin Türk devrinde en hakim anıtı hiç şüphe yokki Edirnekapısı'nın iç tarafında ve İstanbul'un en yüksek noktasında yükselen Mihrimah Sultan Camii'dir. Mimar Sinan tarafından Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı ve sadrazam Rüstem Paşa'nın eşi Mihrimah Sultan adına inşa edilen bu heybetli görünümlü mimari eser İstanbul'un tepelerini süsleyen büyük selatin camileri silsilesinin son halkasıdır. Kesin yapım tarihi hakkında bir bilgi yoksa da beraberinde inşa edilen hamamın inşa tarihi bilindiğine göre cami de 1555-1560 tarihleri arasında inşa edilmiş olmalıdır. Edir-

Resim13: Sahabe
Türbelerinden Hz. Kaab
Türbesi

Resim14: Mellin'in gravürlerinde Ayvansaray'da Hatice Sultan Sahil Sarayı nekapısı ile Eğrikapı arasındaki bölgede surların içinde kalan bölge türkler tarafından iskan edilmiş olmakla beraber Edirnekapısı'nda Kariye Camii'ne giden surlara paralel bir sokak yaklaşık 30-40 yıl öncesine gelinceye kadar rum evleriyle doluydu. Hatta bu rumların Edirnekapısı'nın iç tarafında Ayos Konstantinos adında mütevazi bir kiliseleri hala durmaktadır. Bu rumların mezarlıkları da sur dışında müslüman mezarlıklarına komşu olarak 1955'lere kadar duran hendeğin hemen kenarında idi. Bunlar basit birer haçtan ibaret ve sadece ölünün adı yazılı olan mezar işaretleri idi. Bu kesimdeki hendek Menderes istimlaklerinde çıkan molozlarla doldurulduğundan arazi tamamen düz bir hale geldi ve az sonra da bu mezarlık ortadan kaldırıldı. Şimdi yeri futbol oyunları sahası halindedir. Bu bölgede yahudilerin de yaşadıkları anlaşılıyor. Hatta 19. yüzyıl içlerinde Tekfur Sarayı binası bir "Yahudihane" yani yahudi ailelerin toplu olarak yaşadıkları

Resim16: Atik Mustafa Paşa (Cabir) Camii

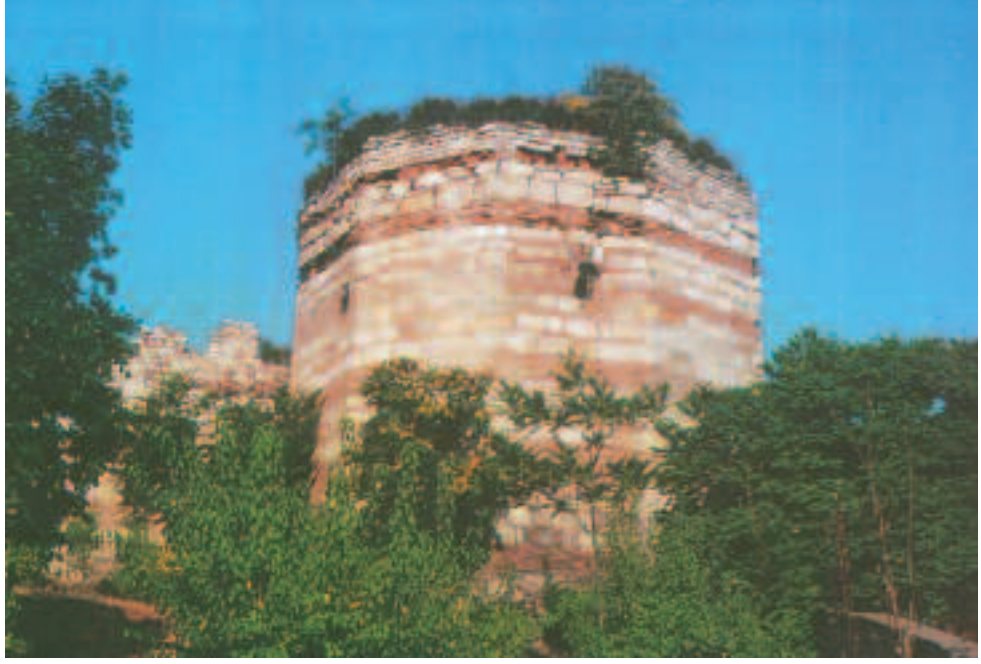

Resim15:
Ayvansaray'da
Surlar

sosyal bir mesken haline getirilmişti.

Bir yangında bu tamamen yanmış ve ondan sonra bir daha Tekfur Sarayı'nın içine bir yerleşim kurulmamıştır. Bu çevredeki yahudiler Tekfur Sarayı'ndan Haliç'e doğru uzanan arazide bir de havra yaptırmışlardı. Kastorya Havrası adı verilen bu mabet sahipsiz kaldığından 1980'lere doğru bütünüyle yıktırılıp ortadan kaldırılmıştır. İlgi çekici tarafı bu yapının içindeki iki yan duvarında resimlerin bulunması idi. Bunların bir kısmı dini konulu idi. Fakat arada bir tane de Galata'nın büyük bir yangını tasvir eden bir resim bulunuyordu. Doğrudan doğruya duvarlara fresk olarak yapılmış bu resimler havranın yıkılmasıyla birlikte yok olup gitmiştir. Surların komşusu olarak inşa edilmiş önemli bir eser de Anemas zindanlarının üstünde olan Kazasker İvaz Efendi Camii'dir ki 16. yüzyılın son yıllarına ait bir eserdir. Kible tarafında kalabalık bir haziresi olan bu caminin bir avlusu yoktur. Garip bir özellik olarak bu mimari eserde bütün klasik Osmanlı camilerinde görülen kubbeli bir son cemaat yeri de yoktur. Ewelce üç taraftan etrafını saran ahşap çatılı U biçimindeki galeri ise artık ortadan kaldırılmıştır. Klasik üsluba uymayan pekçok yeniliklerden biri de caminin giriş cephesidir. Burada sıralar halinde yukarıya kadar pencere dizileri vardır. Her camide ortada olan cümle kapısının yerini bu

Resim17: Ayvansaray'daki büyük burçlardan biri

pencereler almıştır. Abidevi bir niş içinde olması gereken kapının yerine bu cephenin iki tarafında normal insan yüksekliğinde ikişer kapı açılmıştır. Bu kapılardan biri caminin harimine girişi diğeri ise yukardaki mahfile geçişi sağlar. Böylece Eğrikapı yakınındaki bu İvaz Efendi Camii Osmanlı dini mimari gelişimi içinde çok değişik başlı başına bir örnek olarak yer alır.

Eyüpsultan semti ile surlar arasında kalan sahada ise Türk devrinde birkaç mahalle doğmuş ve bu mahallelerin camileri de yapılmıştır. En yukarıda İstanbul'un vakıf sularının bir dağıtma merkezi olan savak bulunmaktadır. Bu savak yakınında 16. yüzyıl sonlarında yaşamış Hırami Ahmed Paşa'nın vak-

fettiği cami vardır. Buradan Haliç'e doğru inilen küçük bir mahallenin içinde iki cami daha vardı. Bunlardan biri Maktul Mustafa Paşa Camii ve tekyesi idi. 1765 yılında sürgün olarak yollandığı Midilli adasında idam edilerek oraya gömülen Maktul Mustafa Paşa, camii çok perişan ve harabe haline getirilmiş iken son yıllarda Eyüp belediyesinin de gayretleriyle Büyükşehir Belediyesince yeniden düzene sokulmuş ve restorasyon yapılarak tekrar ibadete açılmıştır. Yine Haliç'e uzanan aynı yamaçta bulunan Hacı Hüsrev veya Yeni Mahalle Mescidi'nin ise tarihi daha gariptir. Haliç üzerinde yeni yapılan Hasköy-Ayvansaray köprüsünün tam bitim noktalarına komşu olduğundan burada Yeni Mahalle denilen semt bütünüyle ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca zaten dört duvar halinde yıkık minaresiyle duran cami, köprü'nün hemen başlangıcında bir yanar dağ krateri gibi çok büyük yuvarlak bir çukurun dibinde bırakılmış ve etrafındaki toprak kotu inanılmaz derecede yükseltildiğinden harap cami taştan bir duvarla sarılarak bu garip kuyu-

Resim18: Hatice Sultan mektebi ve çeşmesi

Resim19:
Ayvansaray'daki
burçlar

nun dibinde kalmıştır. Önceki gibi belediyelerin himmetiyle bu cami tamamen sökülerek kuyu dibinden çıkarılmış ve yukarda yeni bir yere yeni baştan inşa etmek suretiyle ihya edilmiştir. Oldukça garip bir tutum ile Kara Yolları İdaresi metrelerce derinlikteki bu dev ölçülü çukuru duvarla desteklemek uğruna büyük ödeme yapılmasını bahane ederek tenkitte bulunmuştur. Haliç'e inen yamaçta bundan sonra mezarlıklar bulunuyordu. Gerek surlara komşu gerek daha Eyüp'e doğru. Ve aradan da Edirnekapısı'ndan çıkıp Eyüp'e uzanan eski tarihi yol uzanıyordu. Her iki taraftaki mezarlıklar da köprünün yapımı ile birlikte bütünüyle ortadan kaldırılmıştır. Halbuki bunların İstanbul tarihinin birer parçası olan taşları uygun bir yerde yeniden düzenlenebilir ve ağaçlandırılarak yine bu mezarlıklar ki bunların bir tanesi Tokmak Tepe mezarlığıdır yaşatılabilirdi. Çok yakın tarihlerde cereyan eden bu olaylardan üzüntü duymamak imkansızdır. 1957-58 tarihlerinde Edirnekapısı'ndan Eyüb'e inen geniş yeni bir

cadde açılması tasarlandığında o tarihlerdeki Kara Yolları Genel Müdürü Fevzi Bey'in idaresinde buldozerlerle büyük bir tahribata girilerek mezarlar tahrip edilmiş selvi ağaçları kesilmiştir. Fakat en acıklı husus şudur ki bu yolun yanlış olduğu anlaşılacak bu defa başka bir tarafa kaydırılmak suretiyle tahrip daha da genişletilmiştir. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu üyelerinin yaptıkları bir teftişte bu hazine durum görülmüş ve üyelerden rahmetli Rıfkı Melul Meriç "senin bu yaptığını bulgar gavuru bile yapmamıştır" cümlesi ile üzüntüsünü açığa vurmuştur. İstanbul'da yaşamış binlerce insanın son hatırası olan bu mezarlar ortadan kaldırılırken garip bir takım mezar işaretleri de yok olmuştur. Bunlar kaba biçimde taştan yontulmuş iri taş kitleleridir. Mezarlıkların içinde olduklarına göre bunlar birtakım kabirlere aittir. Niçin böyle kaba yontulmuş taş kitleleri halindedir buna çözüm bulmak pek kolay değildir. Bir söylentiye göre bu taşlar cellat mezarlarına aittir. Onların kitabeli birer şahide altında yatmaları

Resim20: Hatice Sultan mektebi

hoş görülemeyeceğinden başlarına sadece böyle kaba bir taş dikildiği ileri sürülür. Ancak şehir içindeki bazı hazirelerde de böyle taşlar vardır. Fatih Çarşamba'sında yahut Nişancı veya Tacizade Cafer Çelebi haziresinde bu tip taşlar olduğu gibi Üsküdar'da Duvardibi'nde Bağlarbaşı'na giden caddenin ucundaki su terazisinin az ilerisinde yine böyle kaba taştan birkaç mezar hala görülebilmektedir. Daha aşağıda Haliç'e yakın düzlükte yine sahabeden Ka'b Hazretlerinin türbesi bulunmaktadır. Bu türbe İstanbul'daki benzeri mezar binalarının hemen hemen hepsi gibi Sultan II. Mahmut döneminde inşa edilmiştir. Bu bakımdan 19. yüzyıl mimarisinin bir eseridir. Daha önceki yapısı hakkında bir fikrimiz bulunmuyor. Aynı bölgede Haliç kıyısında ise muazam bir sahil sarayı vardı. Bütünüyle ahşaptan inşa edilmiş bu sahil sarayı Sultan IV. Mehmed'in kızlarından, 1743'te vefat eden Hatice Sultan'a aitti. Eyüp kıyılarında hayli çok sayıda olan sahil sarayların en büyüklerinden biri olan bu Hatice Sultan Sarayı'nın hiç de-

ğilse dış mimarisini gösteren güzel bir resmini ressam Melling'in bir gravüründe bulmak mümkündür. Eyüp'e giden cadde ile Haliç kıyısı arasında Yalı Hamamı adı ile bir hamam bulunuyordu. Bugün hiçbir izi kalmayan bu hamamın Hatice Sultan sahil sarayının özel hamamı olması mümkündür. Önce Musahip Mustafa Paşa'nın sonra sadrazam Hasan Paşa'nın eşi olan Hatice Sultan, sarayının hemen yakınında olan Yavedud Camii'ni restore ettirmiş olduğundan bu cami de Sultan Cami olarak adlandırılmıştır. Aslında daha eski tarihli olan bu cami fevkani bir yapı idi. Yani yüksekçe bir zemin katının üstünde yer almıştı. Yeni sahil yolunun düzenlenmesi ve köprü ayaklarının yapılması sırasında bu alt yapı iyice toprağa gömülmüştür. Bütünüyle ahşap olduğu bilinen Hatice Sultan sahil sarayının nezaman ortadan kaldırıldığı bilinmez. Belirli bir izi de bugün artık kalmamıştır. Yalnız bu sarayın komşusu olan güzel mermer bir çeşme Hasköy köprüsünün ayakları altında durmaktadır.

Hatice Sultan anlaşıldığına göre bu

bölgeye büyük önem vermiş, bir camii restore ettirdikten başka Ayvansaray kapısının iç tarafında vakıf tesisler de kuldurulmuştur. Bunlar bir çeşme, bir sebil ve bir sıbyan mektebinden oluşan küçük bir külliye. Bedrettin Dalan'ın belediye başkanlığı sırasında Haliç kıyıları yeniden düzenlenirken çeşme ve sebil ortadan kaldırılmıştır. Kagir bir yapı olan sıbyan mektebi bütünüyle fakat bakımsız bir halde hala durur. Daha sonraki yıllarda çeşme yeni baştan inşa edilmek suretiyle yaşatılmaya çalışılmıştır. Fakat oldukça gösterişli bir mimarisi olduğu bilinen üç şebekeli ve pencerelerinin üzerinde bir kaside yazılı olan bu zarif eser ortadan kaldırılmış ve bir daha hiçbir şey yerine yapılmamıştır.

Ayvansaray kapısı dışında yukarı doğru uzanan surların bitişiğinde mezarlıkların karşısında ahşap, oldukça büyükçe evlerin bulunduğu da eski bir fotoğraftan anlaşılmaktadır. Orta halli ailelerin yaşadığı bu evlerin ne zaman ortadan kaldırıldıkları bilinmez. Fotoğraflar 1855 ile 1875 yılları arasında çekildiklerine göre bu evler de o tarihlerde henüz bakımlı bir halde varlıklarını sürdürüyorlardı. Evlerin tam karşısında geniş bir türk mezarlığı uzanıyordu. Bu Ayvansaray-Hasköy köprüsünün ayakları yapılırken buradaki çok sayıda mezar taşı da sökülüp kaldırılmış ve böylece tarihi bir varlık da ebediyen yok olmuştur.

Ayvansaray'dan bahsederken üzerinde durulması gerekli bir nokta vardır. Bu adın nereden geldiği pek açık surette anlaşılamamıştır. Bazıları Blakhernai Sarayı'nın eyvan şeklinde bir kemerinin bu dolaylarda kaldığından buraya Eyvan saraydan bozma Ayvansaray denildiğini ileri sürerler. Hiç

inanılmayacak bir iddia ise adın Hayvansaray'ından geldiğidir. Tanınmış Alman türkoloğu P. Wittek fransızca olarak yayınladığı büyücek bir makalede değişik bir fikir ortaya atmıştır. Buna göre Ayvansaray adı Ebu Eyyub-i Ensari'den gelmektedir. Halk dilinde Ayvansaray şeklini almıştır. Bunun tarih içindeki olaylarla ilgili açıklaması da şöyledir. Müslümanlar arap ordusu ile İstanbul'u kuşatmaya gelmişler fakat başarı elde edememişlerdir. Bu gelenler arasında Eyyub-i Ensari de bulunmaktadır. Bizans imparatorundan ricada bulunurlar. Hiç değilse içlerinden ufak bir heyetin şehre girmesine ve şehri görmesine izin verilmesini isterler. İmparator bu ricayı kabul eder. Aralarında Eyyub-i Ensari'nin de bulunduğu küçük bir grup şehre girer bütün Ortaçağ dünyasının gözlerini kamaştıran Konstantinopolis'i gezerler fakat tam dönüp sur dışına çıkacakları sırada ihanete uğrarlar. Bizanslılar kapıyı kapatırlar ve müslüman heyet sur duvarı iç tarafına sıkıştırılarak orada katliam edilirler. Bu olay tam Ayvansaray'da cereyan etmiştir. Dolayısıyla Eyyub-i Ensari'nin şehit olduğu yer esasında Ayvansaray'dır. Şüphesiz bu görüş bazı bakımlardan oldukça inandırıcı görülmektedir. Ancak ne dereceye kadar doğrudur bunu bilemeyiz. Fakat Osmanlı dönemi boyunca da şehrin bu bölgesinde çok sayıda sahabi türbesinin bulunması bu görüşü destekler gibi görünmektedir. Ayvansaray'ın hemen yakınında bir rüyaya dayanarak ordunun maneviyatını desteklemek üzere Hazret-i Eyyub'un kabrinin hemen surların dışında ve bu bölgeye yakın bir yerde olarak kabul edilmesi Wittek'in hipotezinin doğru olabileceğine işaret olabilir.